

Kaffen kommer!

Da kaffen først kom til Danmark, så man den som et lægemiddel¹⁵. Anders Bording der havde "Den danske Mercurius", en af de første skrifter der minder om en avis, skriver her om kaffen i 1669: "*Man ellers giver for, og meget derom skriver. At det en lægdom er, som mangen Sygdom driver. Dog jeg indbilder mig det er af større Navn. End det i Gerningen blandt os kan gøre gavn.*"¹⁶ Her høres en kritisk stemme om kaffens egenskaber. De forskellige holdninger om kaffe, undersøges senere i teksten. For nu er det vigtigt at bide mærke i, hvornår denne artikel er skrevet. Den er trykt den 1. februar 1669, hvilket vidner om, at **kaffen er blevet anvendt som lægemiddel i 1669**. Kigger man tilbage på året 1665, findes der et brev fra lægen Thomas Bartholin, hvori han besvarer en henvendelse på, om man i det nordlige Europa, gjorde brug af kaffe. Hertil svarede han, at det ikke var noget han kendte til¹⁷. Ud fra disse oplysninger er det altså sandsynligt, at kaffen fandt vej til Danmark et sted imellem 1665 og 1669.

Når kaffe er nævnt i en enkelt artikel fra 1669, er det ikke ensbetydende med, at kaffen var meget anvendt på det tidspunkt. Kaffen var i 1660'erne og 1670'erne et medikament. Det kan ses ud af en medicinaltakst fra 1672, der oplyser, at et hvert godt apotek skal have kaffebønner på lager¹⁸. Den første registrering af kaffe igennem øresundstolden, hvor vi er sikre på, at der tales om den kaffe der drikkes, sker først i 1681. I disse tolldokumenter, kan det være svært at spore kaffen, da der både importeres kaffa klæder og drikkelig kaffe, som begge kunne noteres som *Kafe*. Denne last fra 1681, blev sejlet til Danmark af en hollandsk skipper¹⁹. Hollænderne dominerede importen af kaffe til Danmark indtil starten af 1700-tallet, men fra 1730'erne kommer der en anden importør på banen, Frankrig, som begyndte at dyrke kaffe i kolonierne Martinique og St. Dominique²⁰.

Kaffen er muligvis kommet til Danmark igennem handlen med hollændere, franskmænd og andre europæere, men hvor havde de andre europæere kaffen fra og hvor længe har der i de europæiske stater været kendskab til kaffen? Dette skal kort undersøges i det følgende afsnit. Det, at drikke kaffe

---

¹⁵ Jacob Andersen, *Livet Er Ikke Det Værste Man Har : Kaffens Kulturhistorie I Danmark 1665-2015* (Kbh: Gyldendal, 2007), 27.

¹⁶ Anders Bording, "Den Danske Mercurius : Maanedlige Tidender Paa Vers," *Den Danske Mercurius : maanedlige Tidender paa Vers* / (2019 (1669)): 65.

¹⁷ Andersen, *Livet Er Ikke Det Værste Man Har : Kaffens Kulturhistorie I Danmark 1665-2015*, 26.

¹⁸ Annette Hoff, "Den Danske Kaffehistorie, 1665-," <https://web.archive.org/web/20200924063306/https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/den-danske-kaffehistorie-1665/>.

¹⁹ *Den Danske Kaffehistorie*, 1. udgave. ed., Nydelsesmidlernes Danmarkshistorie ; Bd. 2. (Højbjerg: Wormianum og Den Gamle By, 2015), 11.

²⁰ "Den Danske Kaffehistorie, 1665-".

kendes helt tilbage fra slutningen af 800-tallet, her har en arabisk filosof muligvis været den første til at skrive om kaffe i hans medicinske encyklopædi. Drikken kan dog godt have været kendt endnu tidligere. Et forsigtigt bud er, at den har været kendt siden omkring år 800, andre bud trækker den helt tilbage til det sjette århundrede²¹. Det at drikke kaffe spredes igennem det osmanniske rige i det 16. århundrede²². Kaffen blev i første omgang drukket af sufi munke i Etiopien og Yemen. Kaffen hjalp dem med at holde sig vågne til midnatsbønnen. Kaffen blev for sufierne et alternativ til vinen, som var forbudt på grund af deres religion. Det, at kaffe kædes sammen med vin, ses også i ordets etymologiske afstamning. Ordet kaffe stammer fra det arabiske *qahwa*, der betyder vin²³. Før man begyndte at drikke kaffen, har man sandsynligvis spist den på en måde der minder om chokolade. Ifølge en myte, opdagede nogle munke kaffens opkvikkende effekt, fordi deres får og geder ikke ville falde til ro om aftenen. I stedet var dyrene friske og kvikke, da de havde spist kaffebær²⁴. Kaffen blev et samlende element for sufi munkene, men man skulle passe på med at tilbyde for meget kaffe til sine gæster, da det indbød til krig. Der findes et udtryk som lyder: *"The first cup for the guest, the second for enjoyment, and the third for the sword."*²⁵ Hvis man drak tre kopper kaffe med nogen, var det altså et signal om at man ville slå.

Den første europæer, der beskriver kaffen, er lægen Leonhard Rauwolf. Han rejste i 1582 igennem Nær- og Mellemøsten og noterede sig her, hvordan der drikkes kaffe, som ifølge ham var god for maven²⁶. Lidt senere, i 1600 skriver den engelske klerk William Biddulph om kaffe. Han fortæller, at kaffen er tyrkernes yndlingsdrik og så beretter han om, hvordan kaffen ser ud²⁷. 50 år senere begyndte de første engelske kaffehuse at dukke op. Helt præcist er det i 1652, at en af de mest succesrige engelske kaffehuse "The old Man" opstår. Dette kaffehus var startskuddet til de offentlige kaffehuse, hvor folk kunne komme og drøfte blandt andet handel og politik²⁸. Den første beretning vi har på dansk grund om kaffe er skrevet af den daværende hofmedicus Simon Paulli. Paulli gengiver

---

²¹ William H. Ukers, *All About Coffee*, Red. William H. Ukers, Reprint from 2 ed., 1935. ed. (New York: Gale Research Company, 1976), 7.

²² Brian William Cowan, *The Social Life of Coffee : The Emergence of the British Coffeehouse*, Red. Brian William Cowan (New Haven Conn: Yale University Press, 2005), 1.

²³ Mark Pendergrast, "Coffee, Black Puddle Water or Panacea," i *Coffee: Grounds for Debate*, Red. Scott F. Parker og Michael W. Austin, Philosophy for Everyone (Oxford, UK: Wiley-Blackwell, 2011), 9-10.

²⁴ J. E. Hanauer, *Folk-Lore of the Holy Land : Moslem, Christian and Jewish*, New and enlarged edition. ed. (London 1935), 218.

²⁵ Ibid., 220.

²⁶ Wolfgang Schivelbusch, *Paradiset, Smagen Og Fornuften : Nydelsesmidlernes Historie*, Red. Wolfgang Schivelbusch, 2. udgave, 1. oplag. ed. (Kbh: Politisk revy, 1992), 18.

²⁷ Cowan, *The Social Life of Coffee : The Emergence of the British Coffeehouse*, 5.

²⁸ H. B. J. Cramer, *Kaffe Og Te* (Kbh: Gjellerup, 1947), 94-96.

andre videnskabsmænds betragtninger om kaffe²⁹. Man kan kalde hans værk for en form for oversigtsværk. En af de videnskabsmænd, som han refererer, er Adam Olearius, som i 1635, var på rejse i Persien. Olearius beskriver også kaffebønnens farve og duft. Derudover er han også meget omhyggelig med at beskrive, hvordan kaffen tilberedes³⁰. De europæiske opdagelsesrejsende var alle betagede af hvad kaffe egentligt var og forsøgte at beskrive drikken så godt som muligt.

Kaffen har indtil nu optrådt mest i den islamiske kultur og i europæernes rejseberetninger, men på et tidspunkt i midten af det 17. århundrede begyndte forskellige nydelsesmidler, som kaffe, the, chokolade og tobak, at indtage de europæiske handelscentre. Når først kaffen var kommet i omløb i handlen, blev kendskabet til den sorte drik også hurtigere udbredt. Det gik fra, at man omkring 1650 var næsten ubekendt med kaffe, den blev kun brugt en smule som medikament, til at kaffen i cirka 1700 blev en udbredt drik hos de toneangivende lag af samfundet³¹.

Kaffen i Danmark

Ovenfor har vi set, at kaffen kom til Danmark imod slutningen af 1660'erne og at den først blev brugt som et lægemiddel og ikke som det nydelsesmiddel vi kender i dag. I det følgende afsnit undersøges, hvordan kaffen spreder sig fra apotekerne og ud i samfundet. Kaffen udbredes først i København, der i 1672 havde vokset sig ti gange større end landets næststørste by Aalborg. Der boede på daværende tidspunkt 42.000 indbyggere i København³². Annette Hoff har gennemgået mange københavnske skifteprotokoller og har ikke fundet spor af kaffe hos byens befolkning og købmænd før år 1700³³. Det første sted, hvor kaffe nævnes i københavnske dokumenter, er i de kongelige kammerregnskaber fra 1697. Her føres der regnskab over de kongelige indtægter og udgifter. I et notat fra den 29. marts 1697, skrives det, at Kongehuset har haft en udgift til "*oberkammertiener Voscamp efter regenskab for the, coffé, glas oc smaatøi 47 r 5 m*"³⁴. Christian 5. har altså haft en blandet udgiftspost, hvori kaffen har været aktivt nævnt. Det vides ikke hvor stor en del af de 47 rigsdaler og 5 mark, der er gået specifikt til kaffen, men kaffe har der helt sikkert været i det kongelige kammer i 1697.

---

²⁹ Hoff, *Den Danske Kaffehistorie*, 13-14.

³⁰ Lance Jenott, ed. *The Travels of Olearius in Seventeenth-Century Persia* (2000), 321-24.

³¹ Schivelbusch, *Paradiset, Smagen Og Fornuften : Nydelsesmidlernes Historie*, 18-22.

³² Danmarks købstæder Den Digitale Byport, "København," danmarkshistorien.dk, <https://web.archive.org/web/20200817225328/https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/koebenhavn/>.

³³ Hoff, *Den Danske Kaffehistorie*, 20-21.

³⁴ Marquard, *Kongelige Kammerregnskaber Fra Frederik Iii's Og Christian V's Tid*, 483.